

U.TOMAS VA F. ZNANETSKIYNING «POLYAK DEHQONI YEVROPADA VA AMERIKADA» ASARI

Umarova Sarvinoz

O'zbekiston Milliy universiteti Sotsiologiya yo'nalishi 1-kurs talabasi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11203192>

Annotatsiya. Ushbu maqolada sotsiologiya keng doiradagi muammolarni, ya'ni U.Tomas va F. Znanetskiyning «Polyak dehqoni Yevropada va Amerikada» asari individ va ijtimoiy guruh, individ va madaniy qadriyatlar o'rtasidagi o'zaro aloqadorliklarni, ijtimoiy holatlarda individ xulq-atvorlari qonuniyatlarini, individning guruhga va bir ijtimoiy guruhning boshqa bir guruhlariga moslashuvi jarayonlarini o'rganish haqida fikr mulohaza yuritilgan.

Kalit so'zlar: U.Tomas, F. Znanetskiy, Polyak dehqoni, Yevropa, AQSh.

THE WORK "POLISH PEASANT IN EUROPE AND AMERICA" BY U. THOMAS AND F. ZNANETSKY

Abstract. In this article, sociology deals with a wide range of problems, that is, the work of U. Thomas and F. Znanetsky "The Polish peasant in Europe and America" is the relationship between the individual and the social group, the individual and cultural values, the laws of individual behavior in social situations, There is an opinion about studying the processes of adaptation of an individual to a group and one social group to other groups.

Keywords: U. Thomas, F. Znanetsky, Polish farmer, Europe, USA.

ПРОИЗВЕДЕНИЕ «ПОЛЬСКИЙ КРЕСТЬЯНИН В ЕВРОПЕ И АМЕРИКЕ» У. ТОМАСА И Ф. ЗНАНЕЦКОГО

Аннотация. В данной статье социология рассматривает широкий круг проблем, а именно, работа У. Томаса и Ф. Знанецкого «Польский крестьянин в Европе и Америке» - это взаимоотношения личности и социальной группы, обсуждались индивидуальные и культурные ценности, индивидуальное поведение в социальных ситуациях, процессы адаптации личности к группе и одной социальной группы к другим группам.

Ключевые слова: У. Томас, Ф. Знанецкий, польский фермер, Европа, США.

AQShda 1910-1920-yillarda sotsiologiya rivojlanishida katta rol o'ynagan va uning tamomila yangi davrini boshlab bergan tadqiqotlar paydo bo'ldi. Bu tadqiqotlar yuqorida ta'kidlab o'tganimizdek, asosan universitet tadqiqotlari edi. AQShning Chikago, Kolumbiya, Garvard, Michigan kabi bir qator nufuzli universitetlarida yirik ilmiy maktablar shakllandi. XX asming birinchi yarmida o'tkazilgan o'n minglab empirik tadqiqotlar ilmiy sotsiologiya uchun muhim asos

bo'lib xizmat qildi. Bu masalada avvalambor Chikago maktabining (Chikago universitetiga Rokfellerlar sulosasi asos solgan) AQSh va umuman jahon empirik sotsiologiyasi taraqqiyotidagi o'mi va roli kattadir.¹ Empirik sotsiologiya sohasidagi e'tiborli ishlardan birinchi navbatda Chikago maktabi vakili U.Tomas va F.Znanetskiyning «Polshalik dehqon yevropa va Amerikada» asari hamda R.Park va E.Byojess rahbarligida bajarilgan shahaming (ijtimoiy ekologiya muammolarining) sotsiologik tadqiqotlaridir. Uilyam Ayzek Tomas (1863-1947) - Chikago universiteti sotsiologiya professori (1900-1918), sotsiologiyada psixologizm vakili, sotsiologiya fanining ilk ilmiy jumali "American Journal of Sociology" ning redaktori (1895-1917), shuningdek, Chikago maktabining asoschisi hisoblanadi. Uning fikriga ko'ra, sotsiologiya keng doiradagi muammolarni, ya'ni individ va ijtimoiy guruh, individ va madaniy qadriyatlar o'rtasidagi o'zaro aloqadorliklarni, ijtimoiy holatlarda individ xulq-atvorlari qonuniyatlarini, individning guruhga va bir ijtimoiy guruhning boshqa bir guruhlariga moslashuvi jarayonlarini o'rganish bilan shug'ullanishi lozim, bunda tabiiy fanlar usullariga tayanish zarur.

Ijtimoiy vaziyat (holat) tushunchasi - U.Tomas nazariyasining asosiy tushunchasi hisoblanib, u uchta elementdan tashkil topadi: A) obyektiv shart-sharoitlar (sotsial norma va qadriyatlar); B) individ va guruh maqsad va qadriyatlari; D) individ tomonidan vaziyatning aniqlanishi. U.Tomasning F.Znanetskiy bilan birgalikda yozgan 5 jildlik "Polshalik dehqon yevropa va Amerikada" (1918-1920) nomli kitobida ikkinchi elementning tahliliga asosiy e'tibor qaratilgan.² Individ tomonidan vaziyatning aniqlanishi guruh qadriyatlari bilan mos kelmasa, kapitalistik jamiyatni ko'pgina kasalliklarga duchor etuvchi ziddiyat va ijtimoiy dezintegratsiya yuzaga keladi. Bu asarda konkret hodisani tadqiq etish (case-study) usuli qo'llanilgan va to'liq bayon etilgan. U.Tomas tomonidan shakllantirilgan holatni aniqlash teoremasi quyidagicha: "Insonlar holatni real deb baholar ekan, ular o'z oqibatlariga ko'ra ham realdir"¹. Bu yerda insonlarning nimani o'ylayotganliklari va uning ular qilayotgan ishlariga qanday ta'sir ko'rsatishi mumkinligi muhimligiga urg'u berilgan. Bu mikroskopik, ijtimoiy-psixologik qarash Marks, Veber va Dyurkgeym kabi yevropa olimlarining makroskopik sotsial - strukturaviy va sotsial-madaniy qarashlariga zid edi. U Chikago maktabining nazariy mevasi - ramziy interaksionizmning asosiy hal qiluvchi belgilaridan biriga aylandi. 1. Asar asosiga tadqiqot predmeti sifatida olingan aniq va lokal muammo qo'yilgan. Bu yerda, polshalik dehqonlarning XX asr boshida AQSh ga emigratsiyasi haqida, o'z mamlakatida qolgan va yangi yashash joyiga ko'chib o'tgan polshalik

¹ 1. George Ritzer. Sociological Theory. 8- Ed. - Boston: McGraw-Hill, 2010.

² 2. Michele Dillon. Introduction to Sociological Theory. Theorists, Concepts, and Their Applicability to the Twenty-First Century. 2-Ed. Blackwell Publishing, 2014.

dehqonlarning qiyosiy tavsifi (tahlili) haqida gap bormoqda. 307 2. Empirik aniq-sotsiologik tadqiqot usullaridan foydalanishga asosiy urg'u berilgan. Ular orasida eng muhimi - shaxsiy hujjatlarni o'rganish usuli bo'lib chiqdi. 3. Asar mualliflarning vujudga keluvchi ijtimoiy jarayonlarni optimallashtirishga qaratilgan xulosa va yakunlarining amaliy tusda ekanligi bilan ajralib turadi: ayrim ijtimoiy umumiyliklarning yangi hayot sharoitlariga moslashuvi, ko'rsatib o'tilgan hodisalar munosabati bilan, nizolarni yengib o'tish (yoki ularga yo'l qo'ymaslik) shular jumlasidan. Znanetskiy va Tomas tadqiqotining predmeti Amerikaga ko'chib o'tgan, turmushning yangi shakllari (adaptatsiya) oldida tadbir qolgan polyak dehqonlarining oilalari edi.

Tadqiqotda 8 ta asosiy muammo ajratiladi: 1) sotsial tashkilot turi va individualizmni muvofiqlashtirish muammosi; 2) individual va sotsial faollik muammosi; 3) "anormallik" muammosi; 4) kasb muammosi; 5) jinslararo o'zaro munosabatlar muammosi; 6) sotsial baxt muammosi; • 7) irq va madaniyatlar kurashi muammosi; -w: 8) madaniy hayotni optimal tashkillashtirish muammosi.

Qo'yilgan barcha masalalar empirik jihatdan o'rganildi. Masalan, besh jildli kitobning ikki jildi hech qanday izohlarsiz 28 ta polyak oilasining yozishmalaridan iborat. Bu yozishmalarning birlamchi tahlili o'ziga xos tarzda amalga oshirilgan. Masalan, bir guruhga erxotinlarning yozishmalari, ikkinchisiga boshqa oilaga turmushga chiqib ketgan qizlarning yozishmalari ajratilgan. Shuningdek, urfodatlar, axborotlar, his-tuyg'ular, adabiy, ishbiarmon va h.k. guruhlar ajratilgan. ³Tadqiqotda 8 mingta hujjatdan foydalaniladi. Mualliflar tomonidan berilgan ikkinchi tadqiqot usuli - avtobiografiyalarni o'rganish metodidir. Uchinchi jild Amerikaga ko'chib ketgan Lyubotinlik Vladik Vishnevskiy degan insonning avtobiografiyasi asosiga qurilgan. Florian Znanetskiy va Uilyam Tomaslar ijtimoiy hayot shart-sharoitlari o'zgarishining insonning qarashlari o'zgarishiga ta'sirini kuzatishga harakat qilganlar. Tadqiqotda keltirilgan shaxsiy hujjatlar konkret insonlarning motivatsiyasi dinamikasini ko'rishda ishonarlilikni oshiradi.

Olingan 308 ma'lumotlar "sotsial xulq-atvoming barqaror namunasi" ning universal tipologiyasini qurishga yordam berdi. Znanetskiy va Tomaslar sotsial xarakterning uchta turini ajratib ko'rsatdilar. Birinchisi - "filistayn" - barqarorlikka yo'nalgan, an'anaviy vaziyatlarni xush ko'ruvchi, konformist va tashqi muhitda o'zgarishlarga aktiv qarshilik ko'rsatuvchi insonlar turi. Ikkinchisi • — "bogemian" - kutilmagan reaksiya va xulq-atvorlarni namoyon etuvchi, yangi sharoitlarga tez va oson moslanuvchi insonlar turi. Oxirgi tur - "kreativ" - aktiv faoliyat yurituvchi,

³ 3. Зборовский Г.Е. История социологии: классический этап: учебник для вузов. 2-е изд. испр. и доп. - Сургут и [др.]: РИО СурГУ, 2014.

xilma-xillikka moyil va maqsadga intiluvchan insonlar turi. Bu asar XX asming boshlari uchun yangilik edi. Konkret faktlarga asoslangan sifatli xarakter kasb etuvchi materiallardan qurilgani uchun u sotsiologiyada yangi soʻz sifatida qabul qilindi. Bu tadqiqot tendensiyasi Amerika sotsiologiyasida ancha vaqt barqarorlikni namoyon etdi, yevropa sotsiologiyasi vakillari E. Fromm va T. Adomolar tomonidan nazariy va metodologik jihatdan qoʻllabquvatlandi. Shunga oʻxshash muammo yechimi sifatida F.Rismening "Yakka olomon. Amerika xarakterini tadqiq etish" (1950) asari namoyon boʻlgan. "Polyak dehqoni yevropada va Amerikada" kitobida qadriyat va yoʻl-yoʻriqlar sotsiologik kategoriya va empirik instrumentariyalarga xos maʼnoga ega boʻladi.

Znanetskiy nuqtai nazaricha, ijtimoiy hayotda qadriyatlar omili rolini hisobga olmasdan, sotsial nazariyalar empirizmga "bogʻliq boʻlib qolishadi", bu esa oʻz navbatida fikrlarni kengroq talqin etishga va yangi qarorlar taklif qilishga halaqit beradi. Sotsiologiyaning ustunligi yaqqol namoyon boʻlib tursada, sotsial harakatlarni amaga oshirishda uni orientir sifatida moddiy sharoitlardan foydalanish vositasi sifatida odamlarning oʻziga bogʻliq boʻlgan holda allaqachon mavjud boʻlganda».⁴ Ikkala muallifning taʼkidlashlaricha, Italiyada spirtli ichimliklar sotish doʻkonlari koʻp boʻlgan, ammo u yerda ichkilikbozlik darajasi spirtli ichimliklar bilan savdo qilishga qatʼiy chegaralar qoʻyilgan AQSh dagiga nisbatan yuqori boʻlmagan; ogʻir moddiy sharoitlarda kun koʻradigan oilalar * polyak dehqonlari jamoasida koʻp uchragan, qulay moddiy va yashash sharoitlarida yashaydigan polyak aristokratiyasi orasida, aksincha, oilalarning barham topishi oddiy holga aylangandi. Znanetskiy va Tomas tomonidan toʻplangan hujjatli manbalarning koʻrsatishicha, polyak dehqonlarini iqtisodiy jihatdan rivojlangan 309 mamlakatga koʻchirilishi ular doirasida axloqiy muhitning yaxshilanishiga olib kelmadi. Moslashuv (adaptatsiya) davrida - aksincha, axloqning yomonlashuvi va oilaviy aloqalarni susayishi koʻzga tashlangan. «Polyak dehqonlari yevropada va Amerikada» kitobining mualliflari fikricha, kishilar hayotining moddiy sharoitlari bilan ular tomonidan axloqiy meʼyorlarga amal qilish oʻrtasida bevosita bogʻliqlik mavjud emas. Polshalik sotsiolog va uning amerikalik hamkasbi tomonidan AQSh da muhojirlikda yashagan polyak dehqonlari hayotidan olingan faktlarni tadqiq etilishi natijasida maʼlum boʻliriki, tabiiy patriarxal muhitdagi mavjud sotsial guruhga xarakterli boʻlgan anʼanaviy poydevorlar turmush sharoitlari oʻzgarishlari sababli «oʻpirlilib keta boshladi».⁵ Ammo nafaqat yangi turmush sharoitlari va Amerika har doim mustahkam boʻlgan oilaviy aloqalarni, balki polyak dehqonlarining axloqiy negizlarini ham kuchsizlantirdi. Uilyam Tomas va Florian Znanetskiy bu

⁴ 4. Зборовский Г.Е. История социологии: современный этап: учебник для вузов. 2-е изд. испр. и доп. - Сургут и [др.]: РИО СурГУ, 2015.

⁵ 5. Кравченко А.И. Социология. Классические теории через призму социологического воображения: учебник для бакалавров. -М.: Юрайт, 2014

nogizlaminng kuchsizlanishini kuchib kelgan polyak dehqonlarida yangi hayotiy stimullarning paydo bo'lishi, ulami jamoaviy birdamlikriing eski yoql-yo'riqlaridan voz kechish va shaxsiy daromadlami katta miqdorda oshishiga imkon beradigan yangi yo'l-yo'riqlarga o'tishlari bilan bevosita tushuntirib berishadi. O'z Vatanlarida polyak dehqonlari qon-qarindoshlikka asoslanib yashashgan, ulaming muhitida individualizmning namoyon bo'lishi jamoa tomonidan qattiq qoralangan. Polyak jamoasida diniy axloq qoidalari haddan tashqari talabchanligi bilan farqlanganligini, ularga amal qilish hozirda. Polshada yuqori avtoritetga ega bo'lgan rim-katolik cherkovi tomonidan nazorat qilinganligini ta'kidlab o'tamiz.. Butun jamiyatga 'iaalluqli bo'lgan alohida .sotsial qatlamlardagi o'zgarishlami bir yoki bir nechta omillarning (gap bu yerda turmushning moddiy sharoilari haqida ketgandi) belgilovchi roli bilan tushuntirish mumkin emas, ular butun sotsial tizimning o'zgarishi bilan bog'langan.

Muhajirlikda polyak dehqonlari sifat jihatdan boshqa sotsial tizimga tushib qolishgan. Biroq sotsial struktura transformatsiyasi icliki sabablar ("Polyak dehqoni yevropada va Amerikada" ko'rib chiqilgandek boshqa sotsial muhitga ommaviy ko'chish holatidan ko'ra, boshqacha tipda) natijasida amalga oshishi mumkin. Bu kabi ichki sabablar va jarayonlar sifatida inqiloblar, islohotlar (ham samarali, ham samarasiz), totalitar tuzumning hujumi bilan siyosiy tizimning deformatsiyasi namoyon bo'lishi mumkin. Barcha bu holatlarda axloqiy-etik muhit o'zgaradi va qadriyatlar tizimi almashinuvi ro'y beradi. Sotsial qadriyatni Uilyam Tomas va Florian Znanetskiy "sotsial guruh a'zolari uchun" empirik mazmun ega bo'lgan ma'lumot deb hisoblashadi, bu empirik mazmun (meaning) faoliyatning obekti bo'lib kelishi mumkin.¹ Qadriyat o'zi erishadigan ahamiyati orqali ijtimoiy guruh a'zolari faoliyati bilan har doim bog'langan.

Yo'l-yo'riq - bu "sotsial dunyoda individning real va mumkin bo'lgan faoliyatini belgilaydigan individual ong jarayoni. Shunday qilib, sotsial yo'l-yo'riq shaxsiy nuqtai nazarda (aspektida) sotsial qadriyatlarining o'ziga xos ikkinchi nusxasi hisoblanadi: bu faoliyat qanday shaklda amalga oshirilishidan qafi-nazar, u har doim ular o'rtasidagi bog'lovchi bo'g'indir".² Shunday qilib, Uilyam Tomas va Florian Znanetskiyning uqtirishicha, sotsial yo'l-yo'riq (attitude) orqali individning guruh (yoki jamiyat) a'zolari sifatida ma'lum xatti-harakatni sotsial jihatdan qabul qilish vositalarini belgilab beradigan u yoki bu qadriyatlarga nisbatan subyektiv orientatsiyalaridir. Polyak dehqonlarining birlamchi guruhlarini tadqiq etishning vazifalaridan biri sifatida Florian Znanetskiy kishilar o'rtasidagi o'zaro ta'sir asosida yotgan elementar sotsial yo'l-yo'riqlami aniqlashda deb bildi. U bu yo'l-yo'riqlarning o'zgarish sabablari va qonunlarini aniqlashga harakat qildi.³ Amerikalik sotsiolog J.Makkini Tomas va Znanetskiy ishining ahamiyatini baholay turib, shunday degan edi: «U klassik-qomusiy olimlarning spekulativ

sotsiologiyadan uzilishidan va uning o‘zining barcha uslubiy moslamalari bilan birga empirik taraqqiyot davriga qadam qo‘yishidan darak beradi»

REFERENCES

1. George Ritzer. Sociological Theory. 8- Ed. - Boston: McGraw-Hill, 2010.
2. Michele Dillon. Introduction to Sociological Theory. Theorists, Concepts, and Their Applicability to the Twenty-First Century. 2-Ed. Blackwell Publishing, 2014.
3. Зборовский Г.Е. История социологии: классический этап: учебник для вузов. 2-е изд. испр. и доп. - Сургут и [др.]: РИО СурГПУ, 2014.
4. Жиянмуратова Г.Ш. Ўзбекистон ёшларининг электорал маданиятини шакллантиришда ижтимоий-сиёсий наشرларнинг ўрни / “Kutubxona.uz” илмий-услубий журнал. – 2020. – №3 (47). – Б. 27-34. / https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=fdboTmYAAAAAJ&pagesize=80&citation_for_view=fdboTmYAAAAAJ:Y0pCki6q_Dk
5. 24. Жиянмуратова Г. Ш. ЎЗБЕКИСТОНДА ФУҚАРОЛИК ЖАМИЯТИ ШАРОИТИДА ЁШЛАР ИЖТИМОЙ-СИЁСИЙ ФАОЛЛИГИ ДИНАМИКАСИ //ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ. – 2020. – Т. 3. – №. 1.
6. Зборовский Г.Е. История социологии: современный этап: учебник для вузов. 2-е изд. испр. и доп. - Сургут и [др.]: РИО СурГПУ, 2015.
7. Кравченко А.И. Социология. Классические теории через призму социологического воображения: учебник для бакалавров. -М .: Юрайт, 2014